

wielorodzinnej. W 2005 roku zamierzano we Wrocławiu podjąć opracowanie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla obszaru ponad 500 ha, który obejmowałby m.in. tereny przeznaczone pod nowe osiedla mieszkaniowe. W skutek tego, na rynek nieruchomości trafić ma ponad 3,5 tys. działek pod zabudowę jednorodzinna, a także tereny, na których ma powstać ponad 9,5 tys. mieszkań w budynkach wielorodzinnych.

Dla porównania można zauważyć jak zmienna w czasie jest zasada lokalizowania osiedli mieszkaniowych na peryferiach. W pierwszej połowie XX wieku Sępólno oddalone było od śródmieścia 1,6 km; Karlowice, przyłączone do miasta w 1928 r., 1,0 km, a najdalej położone Pawłowice, przyłączone w 1970 r. – 5,4 km. Współczesne osiedla znajdują się znacznie dalej od śródmieścia, przeważnie ponad 10 km. Może to być zaletą ze względu na spokój, naturalne środowisko itd., jednak stwarza to szereg trudności z dojazdem do szkół, miejsc pracy i ośrodków usługowych. Do omawianych osiedli należy zaliczyć również znaczne tereny przylegające do granicy miasta, a pokryte niską zabudową indywidualnie inwestowanych domów jednorodzinnych. Stanowią one jak gdyby pomost łączący sąsiednie wsie z zabudową peryferii miejskich, wypierając tereny użytkowane rolniczo.

Często na peryferiach miasta pojawia się szansa przeprowadzenia korytarzy ekologicznych – przy wykorzystaniu pozostałości fragmentów zieleni wiejskiej, parków podworskich, starych cmentarzy, zadrzewień wzdłuż wód otwartych oraz dróg polnych. Jednocześnie przez tereny obrzebne przewiduje się wytyczenie tras obwodnic miejskich, co pociąga za sobą szereg konfliktów.

Połączenie zieleni peryferyjnej miast z zielenią śródmieścia, odbywa się również poprzez system rzek i kanałów. W przypadku Wrocławia dużym potencjałem jest Odra z dopływami i kanałami, jak również parki, lasy miejskie oraz tereny pól, łąk i upraw rolniczych, znajdujących się wokół miasta.

Nowe osiedla lokowane na peryferiach kształtują krajobraz obrzeży aglomeracji miejskich, przy czym najczęściej

są to trwałe przekształcenia. Równocześnie rozwijające się dynamicznie inwestycje okolomiejskie o funkcjach handlowych, komunalnych, przemysłowych i komunikacyjnych, skutecznie blokują rozwój przestrzenny miasta. Bezspornie badacze krajobrazu peryferii powinni zwrócić uwagę na dynamikę zachodzących zmian, w tym istotną rolę winni odgrywać architektki krajobrazu.

Streszczenie: Strefa podmiejska spełnia wiele funkcji, które znajdują swoje odbicie w krajobrazie. Wybrane funkcje strefy podmiejskiej i ich wpływ na krajobraz przedstawiono na przykładzie Wrocławia. Funkcja mieszkaniowa w strefie podmiejskiej to głównie zabudowa jednorodzinna. Również dawne zagrody rolnicze i folwarki oraz wiejskie dwory, a także kościoły wchłonięte zostały przez miasta. Wsie usytuowane w sąsiedztwie miasta stwarzają szansę przeprowadzenia korytarzy ekologicznych, jednakże wytyczenie tras obwodnic przez tereny obrzebne pociąga za sobą szereg konfliktów, które muszą być rozwiązywane.

Słowa kluczowe: strefa podmiejska, osiedla mieszkaniowe, zieleń osiedlowa.

Abstract: *The suburban zone has many functions finding their reflection in the landscape. Selected functions of the suburban zone and their influence on the landscape are presented on the example of Wrocław. The dwelling function concerns mainly single-family houses. The village dwelling houses, farm buildings, manors and churches have been included into the town limits. In villages situated in the neighborhood of towns, a chance for existence of ecological routes appears, however the design of ring roads often gives rise to conflicts, which need to be resolved.*

Key words: *suburban zone, housing estates, housing estate greenery.*

Dr hab. inż. arch. Wojciech Brzezowski¹

OGRODY MIAST ŚLĄSKICH W OKRESIE BAROKU²

GARDENS OF THE SILESIAN TOWNS IN THE BAROQUE PERIOD

■ Zwarta zabudowa ograniczonych pierścieniem fortyfikacji miast śląskich, znacznie ograniczała możliwości zakładania ogrodów w obrębie murów obronnych. Wyjątkiem były, założone jeszcze w średniowieczu, ogrody należące do zgromadzeń zakonnych. Ogrody te w następnych wiekach ulegały modyfikacji. Stosunkowo nieliczne, będące własnością mieszczan, znajdowały się w strefie peryferyjnej, o mniej intensywnej zabudowie.

Znacznie dogodniejsze warunki do zakładania ogrodów istniały na zewnątrz fortyfikacji miejskich. Toteż większość miast śląskich otaczała pierścieniami ogrodów. Pełniły one początkowo przede wszystkim funkcję użytkową, ale z czasem coraz liczniejsze stawały się ozdobnymi. Tendencja ta pogłębiła się w XVII i XVIII w.

Najbardziej okazałe założenia powstawały przy siedzibach arystokracji. Śląskie rody książęce kontynuowały wspaniałe tra-

dycje swych renesansowych poprzedników w dziele utrzymania ogrodów ozdobnych przy swych miejskich rezydencjach. Przykładem mogą być książęce założenia w Legnicy i Brzegu.

O twórczym wkładzie w zakładanie ogrodów księcia Christiana Ulricha von Württemberga, pana na Bierutowie i Oleśnicy, dowiadujemy się z dzieła o zakładaniu ogrodów autorstwa księżęcego ogrodnika Georga Herbsta.³ Książę nie tylko finansował realizację założeń, ale także sam czynnie uczestniczył w pracach ogrodniczych. Rezultatem tej działalności były między innymi dwa ogrody bierutowskie. Jeden położony w obrębie miasta przy zamku i drugi, znacznie większy, poza pierścieniem fortyfikacji.

Także dostojnicy kościoła dorównywali świeckim w dziele tworzenia ogrodów. W należącej do biskupów wrocławskich Nysie, realizację barokowego założenia rozpoczęto na zlece-

Il. 1. Wrocław, ogrody kardynała Sintzendorfa, widok założenia od południa, wg Werner F.B., *Topographia...*, t. IV, s. 252.

Fig. 1. Wrocław, cardinal Sintzendorff's gardens: a view from the south, as per Werner F.B., *Topographia...*, vol. IV, p. 252.

Il. 2. Wrocław, ogród hr. Oppersdorff przy ul. Wierzbowej, wg Werner F.B., *Topographia...*, t. IV, s. 260.

Fig. 2. Wrocław, count Oppersdorff's garden in Wierzbowa Street, as per Werner F.B., *Topographia...*, vol. IV, p. 260.

nie biskupa wrocławskiego Franza Ludwiga von Neuburga w 1697 r., według planu sporządzonego przez biskupiego ogrodnika Daniela Wagnera. O wspaniałości ogrodu może świadczyć korespondencja biskupa, dotycząca sprowadzenia 300 sadzonek drzewek pomarańczowych.⁴

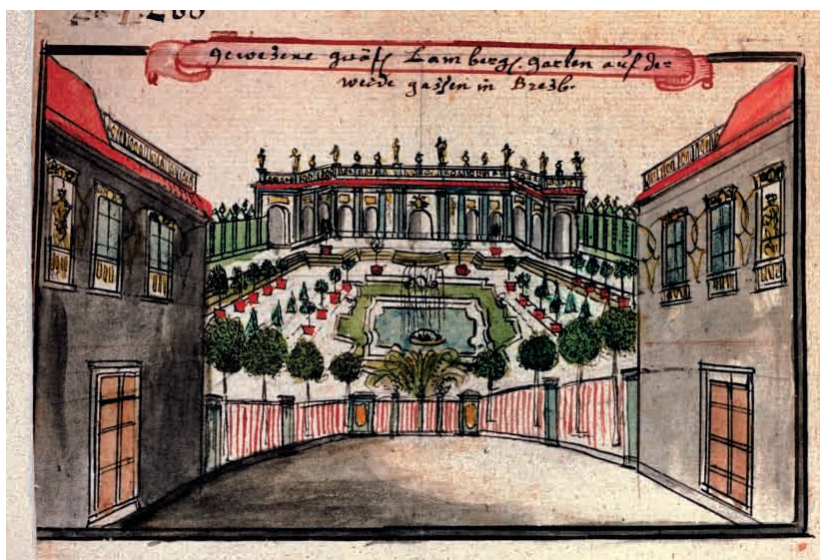
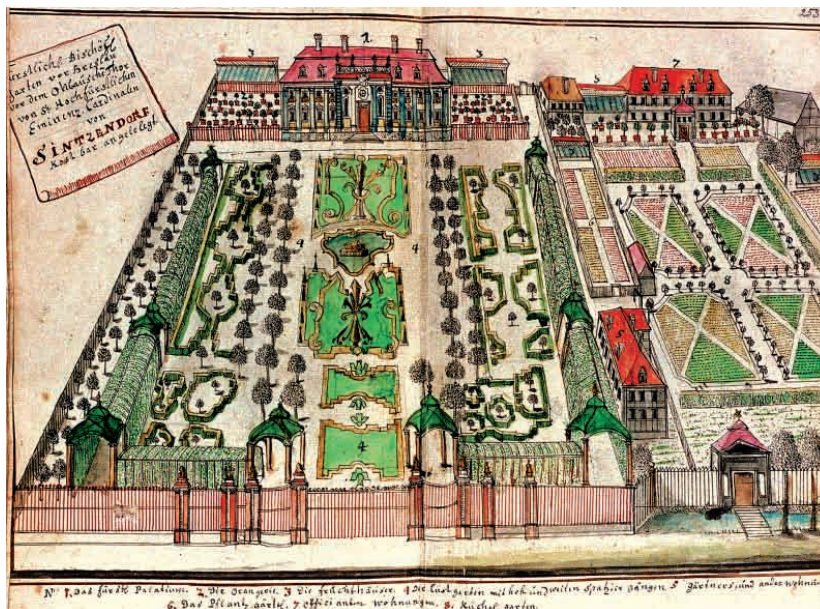
Jednym z najokazalszych ogrodów położonych na przedmieściach Wrocławia było założenie towarzyszące letniej rezydencji kardynała Philipa Ludwiga von Sintzendorfa, wzniesionej w latach 1732–1737.⁵ Najpewniej w tym samym czasie założono przy rezydencji kompleks składający się z dwóch ogrodów – ozdobnego i kuchennego, przy czym ten drugi nie był pozbawiony dbałości o stronę estetyczną.

Prawdopodobnie jeszcze pod wpływem manierystycznych tendencji, powstał u schyłku XVII w. we Wrocławiu przy ul. Wierzbowej, na miejscu słynnego renesansowego ogrodu Scholtza, słynny *Breslauer Wassergarten*. Ogród ten w zamyśle właściciela – Wolfganga Scharschmidta, miał zachwycać przede wszystkim przemyślnymi sztukami wodnymi, których tam było ponad 140.

Kolejny rozdział w dziejach tego założenia nastąpił po nabyciu posesji przez hr. Annę Maximilianę Louise von Oppersdorf, dla której około 1730 r. wzniesiono nowy dom, z utrzymanym w konwencji francuskiej ogrodem i okazałym pawilonem. Ukazany jest on na rysunku F. B. Wenera.⁶ Z założeniem tym mógł konkurować położony nieopodal ogród należący do hrabiów Maltzanów przy ich siedzibie przy ul. Łaciarskiej 2.⁷

Znacznie dogodniejsze warunki do zakładania ogrodów istniały we Wrocławiu poza obrębem obwarowań miejskich. Ogrody zakładano więc na wyspach odrzańskich oraz na przedmieściach, a także w okolicznych wsiach będących własnością wrocławskiego patrycjatu. Niektóre z tych ogrodów imponowały bogactwem materiału roślinnego. Dla przykładu sporządzony w 1707 r. katalog kwiatów rosnących w ogrodzie Gottlieba Albrechta na Kępie Mieszcząskiej wymienia około pięćset odmian goździków, pierwiosnków i przyłasczek.⁸

Wśród ogrodów Przedmieścia Świdnickiego największą sławą cieszyła się posesja Wilhelma Scultetusa, co znalazło wyraz w okolicznościowej alegorycznej rycinie oraz załączonym do niej panegiryku. Ogrody wrocławian miały dość znaczną wartość materialną. Wiadomo, że hr. Herberstein sprzedał za 1000 talarów, w 1672 r. swój ogród położony za bramą Piaskową, w którym rosły figi i jak to określono w kontrakcie kupna, *welsche Fruchte*. Za jeden z ogrodów na Kępie Mieszcząskiej, określony jako *elegantissimus hortus* uzyskano przy sprzedaży

w 1683 r. sumę 3000 talarów; zaś 3600 talarów otrzymał za swój ogród senator Hallmann von Hallmannsfeld.⁹

¹ Zakład Konserwacji i Rewaloryzacji Architektury, Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska.

² W dotychczasowej literaturze brak opracowań, które całościowo traktowałyby o przedmiocie niniejszego referatu. Istnieje kilka publikacji dotyczących ogrodów wrocławskich. Próbę syntetycznego ujęcia problematyki ogrodów śląskich, w tym miejskich, poszerzoną o katalog założenia ogrodowych zawiera niepublikowana praca: Jagiello-Kolaczyk M., Brzezowski W., *Ogrody na Śląsku. Średniowiecze, renesans, barok*, mps 2006, Politechnika Wrocławska, 2007.

³ Herbst G., *Des Schlesiens Gärtners Lustiger Spaziergang*, Oels 1692.

⁴ Patzak B., *Der ehemalige fürstbischöfliche Lustgarten zu Neisse. Ein Beitrag zur schlesischen Kultur- und Kunstgeschichte*, "Oberschlesische Heimat", Bd. XII, ss. 71–75; Ruffert B., *Aus Neisses Vergangenheit*, Neisse 1903; Irrgang I., *Der Bischofsgarten zu Neiße*, "Das Gartenamt. Zeitschrift für Umweltgestaltung", 1984, Nr 7.

⁵ Irrgang I., *Alte Gärten in und um Breslau*, "Der Schlesier. Breslauer Nachrichten", nr 33 (15.08.1980), s. 7; Zeller A., *Das Websky-Schlösschen in Breslau. Ein schlesisches Sanssouci*, "Schlesische Monatshefte", Jg. 10, 1933, ss. 45–51; Kalesse E., *Ein Gartenhaus der Bischöfe von Breslau im 18. Jhr.*, *Zeitschrift für Bildende Kunst*, Jg. 19, 1884, s. 10.

⁶ Werner F.B., *Topographia oder Prodromus Delineati Silesiae Ducatus...*, rękopis (1755), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. R 551.

⁷ *Ibidem*, s. 324.

⁸ *Catalogus der schoensten Nageln, Auriculin und Primuln zu Breslau* [in:] Albrechts D., *Garten im Bürger-Werder zu Finden. Anno 1707*. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. Ye 614.

⁹ Schube T., *Gartenpflanzen in Schlesien im Zeitalter Ludwigs XIV. Wissenschaftliche Beilage zur Jahresberichte 1910/11 des Realgymnasium am Zwinger zu Breslau*, s. 8.

Il. 3. Fragment portretu jeleniogórskiego kupca Daniela von Buchsa z widokiem ogrodu; miedzioryt J.M. Bernigertha, Muzeum Okręgowe w Jeleniej Górze.

Fig. 3. Fragment of a portrait of Daniel von Buchsa, a merchant from Jelenia Góra, with a view of a garden; a copperplate by J.M. Bernigerth, Regional Museum in Jelenia Góra.

Podobnie jak we Wrocławiu, moda na posiadanie ogrodu ozdobnego zapanowała także wśród mieszkańców większych miast Śląska. Mieszczanie Legnicy, Świdnicy i Jeleniej Góry, niejednokrotnie nobilitowani, wzorem szlachty i arystokracji zakładali ogrody ozdobne przy swych domach położonych na przedmieściach.

Przedstawienie ogrodu stało się pożądanym tłem w serii miedziorytniczych portretów jeleniogórskich mieszczan. Świadczy to o znaczeniu ogrodów ozdobnych w świadomości Ślązaków. Były one wówczas symbolem prestiżu, także wśród mieszczan, którzy bogacąc się na handlu starali się dorównać stanowi wyższemu.

Na uwagę zasługuje Daniel von Buchs; był on właścicielem jednego z najwspanialszych ogrodów jeleniogórskich. W pawilonie ogrodowym posiadał gabinet, w którym gromadził przyrządy fizyczne i matematyczne. W przylegających do pawilonu oranżeriach hodowano egzotyczne rośliny w tym aloesy, ananasy i krzewy kawowe.

Ogród Buchsa nie był wyjątkiem. Nie mniej okazały był ogród Johanna Gottfrieda Tietzego, także założenia ogrodowe Johanna Jaegera oraz Johanna Bernharda Linckha. Ustępują one rozmiarami ogrodowi Buchsa, ale podobnie jak tamten reprezentują interesujące przykłady recepcji francuskich wzorów.

Liczne ogrody o ozdobnym charakterze znajdowały się także w innych większych miastach Śląska; otaczały na przykład

osiemnastowieczną Legnicę i Świdnicę. Informacją o nich są schematyczne przedstawienia ich układów na archiwalnych planach.¹⁰ Większość z nich posiadała barokową dyspozycję, podkreślającą centralną oś założenia, wiążącą ogrody z rezydencjami. Na planach tych znajdują się też informacje dotyczące charakteru ornamentu pokrywającego partery, pośród których dominują motywy haftowe.

Żaden z tych ogrodów nie przetrwał do naszych czasów, a o ich istnieniu można się dowiedzieć jedynie z archiwalnych planów i skromnych przekazów ikonograficznych, które dokumentują ten interesujący aspekt dotyczący kultury materialnej Śląska w dobie baroku.

Streszczenie: Artykuł prezentuje historyczne i krajobrazowe uwarunkowania zakładania ogrodów o charakterze ozdobnym na terenie Śląska w okresie baroku. Przedstawia najbardziej spektakularne przykłady ogrodów powiązanych z rezydencjami magnackimi oraz dobrami kościelnymi, a także ogrodów mieszczkańskich. Większość z nich posiadała barokową dyspozycję przestrzenną, podkreślającą centralną oś założenia, wiążącą ogrody z rezydencjami. Żaden z tych obiektów nie przetrwał do naszych czasów. Ich ślad pozostał jedynie na planach archiwalnych i w skromnych przekazach ikonograficznych.

Słowa kluczowe: Śląsk, ogrody barokowe, ogrody formalne, kompozycja ogrodu.

Abstract: *The article presents ornamental gardens of the Silesian towns in the Baroque period. According to the tendency of this period ornamental gardens of aristocracy and townspeople arranged after a French manner (with the main axis connecting gardens with residences and complicated and elaborated parterres). None of those gardens have survived. We can only learn*

of their existence when studying old plans and scarce iconographical resources.

Key words: *Silesia, Baroque gardens, formal gardens, garden composition.*

¹⁰ M.in. plan Świdnicy zatytułowany *Schweidnitz*, z 1748 r. w zbiorach Staatsbibliothek Berlin, sygn. X 33650/2.

Dr inż. arch. Czałczyńska-Podolska Magdalena¹

OCENA MIEJSCA ZAMIESZKANIA W ASPEKTCIE REALIZACJI POTRZEB REKREACYJNYCH MIESZKAŃCÓW

THE DWELLING PLACE ASSESSMENT IN THE ASPECT OF SATISFYING RECREATIONAL NEEDS OF ITS RESIDENTS

■ Osiedlowe tereny rekreacji pełnią istotną rolę w zaspokajaniu potrzeb rekreacyjnych mieszkańców miast, umożliwiając im bieżącą regenerację sił oraz poczucie wspólnoty i budowę sąsiedzkich więzi, w oparciu o wspólne spędzanie czasu. Pomimo ogromnego znaczenia dla miast, pozostają zazwyczaj na marginesie zainteresowań lokalnych władz, skłonnych do bardziej prestiżowych inwestycji. Wobec schematyczności projektów, przestrzeń przeznaczona do rekreacji pozostaje w najlepszym razie terenem zielonym, wyposażonym w elementy małej architektury, bez uwzględnienia lokalnych uwarunkowań i potrzeb mieszkańców. Prognozy socjologiczne dotyczące m. in. czasu i miejsca pracy oraz stylu życia, wskazują, że popyt na korzystanie z nich będzie wzrastać. Wskazuje to na potrzebę badań nad możliwościami wykorzystania terenów mieszkaniowych dla wypoczynku i rekreacji.

W latach 2003–2006 prowadzono badania, mające na celu dokonanie oceny osiedli pod względem możliwości rekreacji. Przeprowadzono je w kontekście scharakteryzowanych grup potrzeb rekreacyjnych. Celem było znalezienie odpowiedzi na pytanie: jakie warunki należy spełnić, by przestrzeń osiedlowa mogła być postrzegana jako atrakcyjne środowisko rekreacji. Przedmiotem badań były wybrane osiedla mieszkaniowe zlokalizowane w Szczecinie, realizowane od początku lat 70. do lat 90. ubiegłego wieku. Zebrano również obfity materiał porównawczy ilustrujący możliwości poprawy warunków rekreacji na przykładzie osiedli niemieckich, szwedzkich i duńskich.

Ocena możliwości zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych w badanych osiedlach w Szczecinie²

Decyzja o podjęciu aktywności rekreacyjnej wiąże się z uznaniem terenu za atrakcyjne miejsce rekreacji, co jest ściśle związane z poczuciem możliwości zaspokojenia potrzeb, przy jednoczesnej świadomości dostępności terytorium. Pomimo różnorodności indywidualnych potrzeb i oczekiwań użytkowników w stosunku do przestrzeni rekreacji, wynikających z szeregu uwarunkowań takich jak wiek, temperament czy płeć, możliwe okazało się usystematyzowanie ich w pewne grupy (przy wykorzystaniu piramidy potrzeb, wg A.H. Masłowa).

Określono też kryteria ich zaspokojenia w odniesieniu do rekreacji oraz dokonano oceny osiedli w kontekście możliwości ich realizacji.

Jak wykazała analiza, potrzeba bieżącej regeneracji sił znajduje w osiedlach dość ograniczone możliwości zaspokojenia z uwagi na fragmentaryczność ciągów pieszych i rowerowych oraz anektowanie ich przez samochody. Potrzeba komfortu, związana z istniejącym mikroklimatem, wydaje się być realizowana tylko w tych osiedlach, w których korzystne warunki lokalizacyjne zapewniają mieszkańcom kontakt z pobliskim kompleksem zieleni ogólnomiejskiej. Brakuje jednak działań świadczących o świadomej aktywności w kierunku zwiększenia powierzchni biologicznie czynnej oraz izolacji od źródeł hałasu i zanieczyszczeń.

Potrzeba kontaktów nie jest realizowana w stopniu wystarczającym z uwagi na braki programowe. Program rekreacyjny osiedli kierowany jest praktycznie do jednej grupy wiekowej użytkowników – dzieci. Brak też zróżnicowania przestrzeni pod kątem różnego stopnia dostępności.

W szczególności brakuje przestrzeni integracji ogólnosiedlowej, miejsc spotkań i zdarzeń. Potrzeba indywidualizmu i wyrażenia siebie jest częściowo realizowana dzięki klubom osiedlowym. Brakuje jednak miejsc kreatywnej rekreacji jak i możliwości samodzielnego kształtowania przestrzeni. Tylko jedno z badanych osiedli posiadało planowo zagospodarowane przedogródki. Potrzeba rozwoju i poznawania, realizowana głównie przez bogaty program obejmujący szereg form aktywności rekreacyjnych, łączenie edukacji z wypoczynkiem – wymaga uzupełnienia, z zasady we wszystkich osiedlach. Uzupełnienia wymaga oferta dla młodzieży i dorosłych. Potrzeba estetyki znajduje częściowo możliwości zaspokojenia w dwóch z badanych osiedli, w których korzystna lokalizacja i dobre warunki naturalne – sąsiedztwo lasu, zróżnicowana rzeźba terenu, znaczna ilość zieleni – wpływają na urozmaicenie i wzbogacenie krajobrazu (Il. 1).

¹ Katedra Projektowania Krajobrazu, Akademia Rolnicza w Szczecinie.

² Przedmiotem badań były osiedla: Wzgórze Hetmańskie, Przyjaźni, Kaliny, Arkońskie, Książąt Pomorskich, bp. Bandurskiego i Bukowe.